

Załącznik

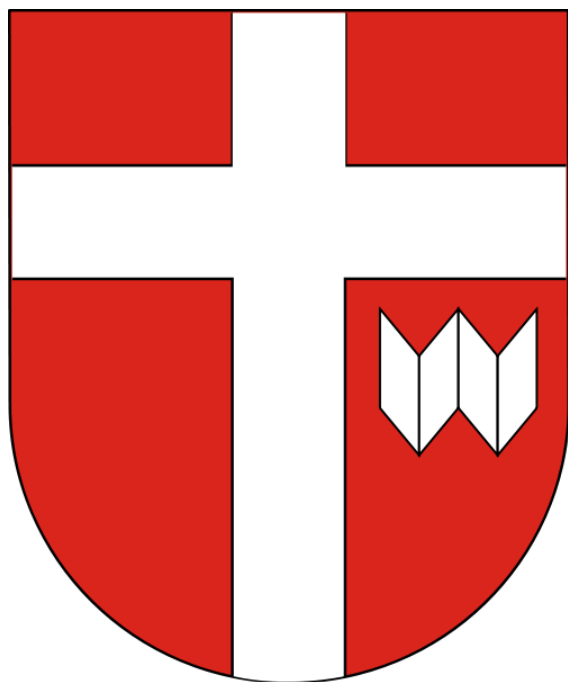
do uchwały Nr

IX.50.2015

Rady Gminy w

Potworowie

z dnia 29 października 2015r.

**Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
na lata 2013-2016**

Gmina Potworów

SPIS TREŚCI

<u>1WSTĘP.....</u>	<u>2</u>
<u>2PODSTAWA PRAWNA.....</u>	<u>2</u>
<u>3UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.).....</u>	<u>4</u>
<u>4UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....</u>	<u>8</u>
<u>5UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....</u>	<u>15</u>
<u>6OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT).....</u>	<u>32</u>
<u>7ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....</u>	<u>34</u>
<u>8INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY POTWORÓW.....</u>	<u>36</u>
<u>9ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....</u>	<u>36</u>
<u>10ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....</u>	<u>38</u>

1 WSTĘP

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003, Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Mówi o tym artykuł 87 ustawy. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały, gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu wójt co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Ponadto, Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego znak DOZ-OAiK-07/20/12[KP-08/12] z dn. 18.12.2012 r. fakt włączenia zabytku do gminnej ewidencji zabytków - a co za tym idzie – ujęcia go w Gminnym programie opieki nad zabytkami, powinien być podany do publicznej wiadomości

w sposób przyjęty w danej gminie, ponieważ uzyskanie takiej informacji przez zainteresowane podmioty jest warunkiem skutecznego i prawidłowego gospodarowania nieruchomościami zabytkowymi.

2 PODSTAWA PRAWNA

Podstawą prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Potworów są przepisy wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Ustawa ta wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 wymienionej ustawy, prezydent, burmistrz lub wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określiła główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

3 UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.)

1.1 Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami

Obowiązek sporządzania gminnych Programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

W myśl art. 87 tej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
  - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
  - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
  - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
  - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
  - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
  - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
  - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

1.2 Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), przyjęto za ustawą następujące definicje:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych

zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

1.3 Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

1.4 Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r., Nr 16 poz. 95 1568 z późn. zm.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m.in. w art.22, pkt.4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art.87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art.18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchomości, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo w artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe określenia obowiązków samorządu dla objętych ochroną zabytków, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu.

Dodatkowo art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, iż wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W Ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Art. 6. 1. mówi, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Art. 7. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewienia, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

4 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1.5 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

- **Tezy do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

W Tezach do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajduje się szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Należą do nich zapisy określające cele Programu i zasady ochrony konserwatorskiej.

We wstępie do Tez określono główne cele programu, którymi jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. Celem jest także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) Zasady primum non nocere (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- 4) Zasady, zgodnie, z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- 6) Zasady odwracalności metod i materiałów,
- 7) Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów - restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

W rozdziale 2 „Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami”, zagadnienia zostały opisane w sposób określający po pierwsze cel, a następnie kierunki działania. Dotyczy to w szczególności stanu zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, stanu zabytków techniki, pomników historii, obiektów z Listy Dziedzictwa Światowego UNESCO, (dla tych tematów wspólnym jest utworzenie krajowej ewidencji w systemie cyfrowym oraz monitoring stanu i sposobów wykorzystania), stanu służb konserwatorskich, stanu opieki nad zabytkami i wreszcie stanu uregulowań prawnych.

Rozdział 3 „Działania o charakterze systemowym” mówi o powiązaniu ochrony zabytków z polityką ekologiczną, dotyczącą ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa oraz o wypracowaniu strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzeniu jej do polityk sektorowych.

W rozdziale 4 „System finansowania” omówione są aspekty stworzenia sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

W kolejnym, rozdziale 5 „Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania” omówione jest dokumentowanie poprzez tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach oraz stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; wypracowanie spójnego systemu dokumentowania badań, stanu zachowania oraz określania i certyfikacji wartości zabytkowych, wspólnego dla wszystkich typów zabytków; monitorowanie - poprzez gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa oraz ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.

Rozdział 6 „Kształcenie i edukacja”, porusza fundamentalne zagadnienie stałej pracy nad wzrostem świadomości, dotyczącym wartości dziedzictwa

kulturowego i jego ochrony w życiu i prawidłowym funkcjonowaniu społeczeństwa.

W rozdziale 7 „Współpraca międzynarodowa” opisane są zagadnienia mające na celu wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

- **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013.**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego nr 9 „Dziedzictwo kulturowe”, do których należy intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych, poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego. Główne założenia Strategii dokumentu, wytyczające kierunki przy tworzeniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, min. poprzez adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów poprzez wykorzystanie przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związane z ochroną i zachowaniem zabytków.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez:

- Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
  - rewitalizacji historycznych obszarów miejskich;
  - ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi;
  - rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
  - rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego;
  - rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
  - prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych;
  - konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i zagranicą;
  - dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
  - zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicą zabytków ruchomych i nieruchomych;
  - ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.
- Priorytet 2. Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
  - zakupu dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych;
  - zakupu starodruków i archiwaliów;
  - konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych w kraju i za granicą;

- wspierania muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych;
  - dofinansowania wykonania kopii starodruków i inkunabułów.
- **Narodowy program kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004–2013 i Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego.**

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” wynika z Narodowego Planu Rozwoju (uchwalonego Ustawą z dn.20.04.2004r. Dz. U. z 2004 r. nr 116, poz. 1206). Służy on do wdrażania Narodowej Strategii rozwoju Kultury w sferze dotyczącej opieki nad zabytkami. Jako uzupełnienie tych dokumentów, funkcjonuje również Sektorowy Program Operacyjny „Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego” przyjęty przez rząd we wrześniu 2005 r.

Za cel strategiczny programu operacyjnego przyjęto tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i znaczenia kultury, jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego. Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez realizację priorytetów w zakresie ochrony i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, budowę i rozbudowę infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym, rozwój infrastruktury kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym oraz renowację i konserwację zabytków ruchomych.

W kontekście Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów najbardziej istotne jest ostatnie z wymienionych działań. Działanie ukierunkowane jest na projekty z zakresu ochrony ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu międzynarodowym, ogólnokrajowym i ponadregionalnym. Celem realizacji działania jest zachowanie dla przyszłych pokoleń ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, a także zabezpieczenie przed zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem poza granice kraju. W ramach działania do realizacji przewiduje się projekty infrastrukturalne o wartości powyżej 100 tys. euro. Wśród kwalifikujących się projektów są między innymi konserwacja i digitalizacja muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów

filmowych; konserwacja innych zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów; wspieranie rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych; zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych; tworzenie kompleksowych systemów informacji zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki przez granice oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Beneficjentami Programu mogą być między innymi jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, organizacje pozarządowe działające na zasadzie non-profit, kościoły i związki wyznaniowe oraz archiwa.

1.6 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów wykazuje zgodność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- **Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020 (po aktualizacji w marcu 2006 r.).**

Kwestia opieki nad zabytkami jest traktowana w Strategii w szerszym kontekście tworzenia więzi lokalnych społeczności z zamieszkiwanym przez nią obszarem oraz tworzenia i pielęgnowania tradycji regionalnych, tzw. „małych ojczyzn”, na którą w polityce regionalnej Unii Europejskiej kładzie się bardzo duży nacisk. W dokumencie zdiagnozowano najważniejsze problemy w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego występujące na Mazowszu, są to:

- spadek liczby instytucji kultury pociągający za sobą zmniejszenie oferty kulturalnej regionu;
- likwidacja znacznej liczby bibliotek w województwie;

- fakt znajdowania się licznie występujących w regionie zabytków w bardzo często w złym stanie technicznym oraz postępująca eliminacja zabudowy drewnianej z krajobrazu kulturowego Mazowsza;
- brak promocji i niski poziom wiedzy dotyczącej regionu oraz niewystarczającej identyfikacji mieszkańców z Mazowszem.

W związku z tym nacisk został położony głównie na promocje wizerunku województwa, której celem jest budowanie pozytywnych skojarzeń związanych z jego wizerunkiem i propagowanie produktów charakterystycznych dla regionu. Kreowanie i promocja produktu regionalnego nie tylko przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości i atrakcyjności regionu, ale także stanowić będzie ważny element jego promocji w wymiarze krajowym i europejskim. Województwo mazowieckie ze względu na swoje walory kulturowe, turystyczne i przyrodnicze ma ogromne możliwości promowania lokalnych, niepowtarzalnych produktów ściśle związanych ze środowiskiem geograficznym, kulturą oraz gospodarką regionu.

Przedstawione działania, w kontekście opieki nad zabytkami, będą w przeważającej mierze polegały na:

- Kształtowaniu tożsamości regionu oraz kreowaniu i promocji jego produktu, realizowanemu między innymi poprzez:
  - ochronę i promocję, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast;
  - promocję unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem;
  - kreowanie regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej.
- Promocji i zwiększaniu atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego realizowanej między innymi dzięki:

- wzmocnieniu dotychczasowych kierunków działań samorządu, propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie;
  - rewitalizacji zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych;
  - wsparciu tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych.
- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007–2013.**

W ramach RPO WM wspierane będą działania z zakresu ochrony i odnowy obiektów i zespołów zabytkowych lub historycznych służące poszerzeniu oferty turystycznej lub kulturalnej, w tym dotyczące renowacji, zabezpieczeniu przed zniszczeniem i kradzieżą adaptacji do nowych funkcji turystycznych lub kulturowych m.in. zespołów pałacowo-parkowych, zespołów fortyfikacyjnych, budowli i zespołów obronnych, obiektów sakralnych parków zabytkowych oraz obiektów przemysłowych.

Działania te będą realizowane w ramach Priorytetu VI. Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji. Działanie 6.1. Kultura. W szczególności w grę wchodzi:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym:
  - obiektów sakralnych,
  - zespołów fortyfikacyjnych,
  - budowli i zespołów obronnych,
  - parków zabytkowych,
  - obiektów przemysłowych;
- konserwacja zabytków ruchomych udostępnianych publicznie;
- zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego pod warunkiem powszechnego udostępnienia.

Beneficjentami mogącymi skorzystać ze wsparcia w tym działaniu są m.in.:

- Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- Jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną,
- Instytucje kultury,
- Organizacje pozarządowe,
- Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- Podmioty działające w oparciu o zapisy Ustawy o partnerstwie publiczno–prywatnym.

Maksymalne wsparcie wynosi 85 % lub też wynika z właściwego rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego (w przypadku wystąpienia pomocy publicznej). Maksymalna wartość projektów w zakresie utrzymania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu regionalnym i lokalnym wynosi do 20 mln zł. Dla niektórych typów projektów maksymalna wartość projektu wynosi 4 mln zł, tj. dla projektów dotyczących:

- konserwacji zabytków ruchomych,
- rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie zasobów bibliotecznych, archiwalnych, filmowych oraz zasobów wirtualnych muzeów, galerii, fonotek, filmotek, cyfrowych bibliotek itp.,
- zabezpieczenia zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem oraz projektów realizowanych przez instytucje kultury państwowe i współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego, archiwa państwowe.

Kwestie opieki nad zabytkami, w szerszym kontekście, pojawiają się także w Priorytecie V. Wzmacnianie roli miast w rozwoju regionu. Działanie 5.2. Rewitalizacja miast. Wsparcie jest udzielane w ramach określonych przez uchwalony przez gminę lokalny program rewitalizacji, przy czym przedsięwzięcia planowane do realizacji powinny mieć charakter kompleksowy umożliwiający w dalszej perspektywie ożywienie społeczno-gospodarcze

terenu. W ramach lokalnych programów rewitalizacji możliwe jest realizowanie działań w zakresie opieki nad zabytkami polegających na renowacji budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym, m.in. zlokalizowanych w strefie ochrony konserwatorskiej, w tym prace konserwatorskie, odnowienie fasad i dachów budynków wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego z dnia 7.06.2004 r.**

Plan został uchwalony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą nr 65/2004 (Dz. Urz. Woj. Maz. nr 217z 28.08.2004r., poz.5811). W zakresie opieki nad zabytkami skupia się on na następujących zagadnieniach:

- Kształtowaniu tożsamości kulturowej Mazowsza poprzez pielęgnowanie i rozwój lokalnych, materialnych i niematerialnych dóbr kultury;
  - Potrzebie podnoszenia stanu świadomości społecznej w zakresie dziedzictwa historycznego, wspólnoty dziejów, tradycji;
  - Zobowiązaniu do ochrony i utrzymania zabytków, przy uwzględnieniu potrzeb współczesnego społeczeństwa (zgodnie z Konwencją w sprawie Ochrony zabytków Architektonicznych w Europie. Podpisaną w Cordobie w 1995 r.), co realizowane będzie dzięki:
    - ochronie architektury drewnianej,
    - ochronie zespołów architektoniczno–parkowych, jako obrazu historycznej struktury społecznej,
    - uświadomieniu, iż współczesny zakres ochrony zabytków odbywa się w skali ponadjednostkowej, zawierającej budowle, dzieła, założenia i zespoły stanowiące przedmiot ochrony,
    - zróżnicowaniu potrzeb ochrony, z punktu widzenia przyrodniczego, kulturowo – zabytkowego, historycznego, turystyczno–wypoczynkowego, etc.
- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 z dnia 28.02.2011r. ze zmianami wynikającymi z Zarządzenia Nr 98/11 z dnia 22.06.2011 r.**

W ramach prac nad Wojewódzkim Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 sformułowano cel strategiczny „Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionu”. Na cel ten składają się cele operacyjne obejmujące szereg działań bezpośrednio dotyczących opieki nad zabytkami na poziomie gminy:

- **Cel I. Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu.**
  - Działanie 1. Ochrona i zachowanie wartości dziedzictwa materialnego.
    - rewaloryzacja i rewitalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych;
    - zapobieganie niszczeniu cennych obiektów, w tym zabezpieczenia przed pożarem, zalaniem, kradzieżą itp.;
    - ochrona i zachowanie obiektów zagrożonych (szczególnych): architektury drewnianej, dworskiej, przemysłowej, obiektów budownictwa obronnego;
    - wypracowanie wspólnie z samorządami lokalnymi programów ochrony zabudowy drewnianej (wiejskiej, małomiasteczkowej i uzdrowiskowej);
    - tworzenie płaszczyzny współpracy różnych podmiotów na rzecz usuwania zagrożeń systemowych i konfliktów w sferze opieki nad zabytkami;
    - stworzenie we współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków bazy dotyczącej zagrożonych zabytków.
  - Działanie 2. Ochrona zabytków ruchomych.
  - Działanie 3. Ochrona zabytków archeologicznych.

- identyfikacja zabytków archeologicznych;
  - wykonywanie zaleceń konserwatorskich podczas procesów inwestycyjnych;
  - ochrona i zachowanie zagrożonych (szczególnych) zabytków archeologicznych, cmentarzysk oraz posiadających własną formę krajobrazową.
- Działanie 4. Ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych).
    - wspieranie i inicjowanie prac badawczych i dokumentacyjnych najcenniejszych obiektów zabytkowych regionu;
    - promocja najcenniejszych i charakterystycznych dla regionu obiektów i obszarów zabytkowych;
    - propagowanie i wspieranie działań służących szybkiej aktualizacji i uzupełnienia wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków.
  - Działanie 5. Ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni.
  - Działanie 6. Kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi.
    - kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca;
    - rewaloryzacja zabytkowej zabudowy na obszarach historycznych;
    - ochrona panoram zabytkowych miast i wsi;
    - zachowanie osi widokowych i zapewnienie właściwej ekspozycji zabytków;
    - ochrona i rewaloryzacja małej architektury i zespołów zieleni (komunalnej);

- dostosowanie nowej zabudowy do warunków krajobrazowych, lokalnych tradycji budowlanych i gabarytów zabudowy historycznej.
- Działanie 7. Rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego.
- Działanie 8. Pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego.
- Działanie 9. Popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa.
  - digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego;
  - promocja projektów zajmujących się digitalizacją i archiwizowaniem dokumentów i fotografii znajdujących się w rękach prywatnych;
  - wspieranie rozwoju nowych form udostępniania zbiorów muzealnych;
  - zwiększanie dostępności do zabytków poprzez warunkowanie dotacji do prac w obiektach, zabytkowych od publicznego udostępniania tych obiektów.
- **Cel II. Kształtowanie tożsamości regionalnej.**
  - Działanie 1. Utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej.
    - tworzenie i rozwój ekspozycji regionalnych w instytucjach kultury.
  - Działanie 2. Kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa, krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób.
    - organizacja konkursów dotyczących dziedzictwa i tradycji w celu rozwijania zainteresowań historią i dziedzictwem regionu;

- kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej.
  - Działanie 3. Kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM).
  - Działanie 4. Promocja walorów kulturowych regionu.
- **Cel III. Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.**
  - Działanie 1. Stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań.
    - premiowanie działań służących odzyskaniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem;
    - organizowanie konkursów dla właścicieli obiektów zabytkowych, promujących właściwą opiekę nad obiektem oraz jego udostępnienie.
  - Działanie 2. Edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami.
    - szkolenia dla radnych, urzędników, właścicieli i użytkowników zabytków, organizacji pozarządowych, w zakresie opieki nad zabytkami, m.in. przez Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego;
    - upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli zabytków, organizacja szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.
  - Działanie 3. Stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu.
- **Cel IV. Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.**

- Działanie 1. Wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi.
  - Działanie 2. Stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego.
  - Działanie 3. Kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych.
  - Działanie 4. Kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne.
  - Działanie 5. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych.
  - Działanie 6. Adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych.
  - Działanie 7. Propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego.
    - tworzenie finansowych i pozafinansowych mechanizmów współpracy różnych podmiotów działających w sferze ochrony i promocji dziedzictwa regionu;
    - włączenie organizacji pozarządowych w działania samorządu województwa służące opiece nad zabytkami.
- **Strategia Rozwoju Powiatu Przysuskiego 2005 – 2015**

W strategii rozwoju powiatu przysuskiego zawarto cel strategiczny, który zdefiniowano jako „Zwiększenie atrakcyjności turystycznej powiatu”. Powiat Przysuski prowadzi realizację polityki infrastrukturalnej, szczególnie potrzeb związanych z działalnością turystyczną i rekreacją w kontekście występowania na terenie powiatu obiektów zabytkowych i przyrodniczych. Ważną rolę w kontekście podniesienia atrakcyjności turystycznej powiatu przypisuje się ochronie dziedzictwa kulturowego.

Do realizacji w/w celów stworzono programy :

- **Ochrona zabytków kultury materialnej**, do którego przypisano następujące zadania:
  - Stworzenie „Programu Ochrony Zabytków”;
  - Poszukiwanie inwestorów zdolnych do renowacji i utrzymania obiektów zabytkowych;
  - Rekultywacja parków wokół obiektów zabytkowych;
  - Rewitalizacja centrum Przysuchy;
  - Remonty obiektów i miejsc cennych dla dziedzictwa kulturowego powiatu.

- **Ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych:**
  - Ochrona obszarów cennych przyrodniczo;
  - Ustanowienie form ochrony przyrody;
  - Uwzględnienie uwarunkowań przyrodniczych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5 UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1.7 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów wykazuje zgodność z celami gminnych dokumentów strategicznych :

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Potworów (Uchwała Nr VIII/40/03 Rady Gminy Potworów z dnia 31 lipca 2003 r.)**

W trakcie prac nad Planem Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Potworów wyznaczono ustalenia w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego :

- Dla cmentarza, ustala się strefy ochrony sanitarnej, w których obowiązują ograniczenia w zagospodarowaniu terenów jak następuje:
  - w strefie o promieniu 150m od ogrodzenia cmentarza - zakaz lokalizacji następujących w zabudowie bez wodociągu:
    - Mieszkalnictwa;
    - Zakładów żywienia;
    - Usług gastronomii oraz produkcji i składów żywności.
  - W strefie o promieniu 500m od ogrodzenia cmentarza - zakaz wykorzystywania do celów gospodarczych powierzchniowych cieków wodnych;

Dla terenów, na których zlokalizowane są zabytki, obiekty i obszary chronione ustanowione na podstawie przepisów szczególnych i odrębnych, poza ustaleniami ogólnymi dla terenów o różnym przeznaczeniu, ustala się także zasady ochrony tych zabytków i obszarów.

Dla terenów, na których zlokalizowane są obiekty zabytkowe, ustala się następujące zasady zagospodarowania :

- W obrębie nieruchomości zabytkowych działania inwestycyjne prowadzić należy w porozumieniu i po akceptacji służb konserwatorskich, według obowiązujących przepisów szczególnych i odrębnych;
- Bez zezwolenia służb konserwatorskich nie wolno zabytków:
  - Przerabiać, odnawiać, rekonstruować, konserwować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać, rozkopywać ani dokonywać żadnych innych zmian;
  - Wyburzenie całości lub części obiektu zabytkowego musi uzyskać zgodę właściwego ministra.

Dla obszaru ujętego niniejszym planem ustala się następujące zasady prowadzenia działalności inwestycyjnej, związanej z wykonywaniem robót ziemnych:

- Na całym obszarze objętym niniejszym planem, w wypadku odkrycia jakiegokolwiek znaleziska, co do którego zachodzi podejrzenie, że może mieć jakąkolwiek wartość archeologiczną, roboty należy przerwać a o znalezisku poinformować organ właściwy w sprawach ochrony dóbr kultury na podstawie przepisów szczególnych i odrębnych;
- Dla terenów, na zlokalizowanych w całości lub w części na obszarach nierozpoznanych archeologicznie, ustala się obowiązek nadzoru archeologicznego podczas prowadzenia robót ziemnych związanych z liniowymi inwestycjami komunikacyjnymi infrastrukturalnymi;
- Roboty ziemne, prowadzone w obrębie nieruchomości usytuowanych w uwidocznionych na podstawowym rysunku planu orientacyjnych strefach lokalizacji zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, winny być uzgadniane i dokonywane zgodnie z odpowiednimi przepisami szczególnymi i odrębnymi (w zakresie ochrony dóbr kultury)

1.8 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Zarys historii Gminy Potworów

Początki istnienia Potworowa nie są dokładnie znane i giną w pomroce dziejów. Istnieją różne legendy opisujące co działo się na tych ziemiach na przestrzeni wieków. Jedną z nich opisuje okrutnego rycerza-rozbójnika, który łupił kupców przejeżdżających traktem od Sandomierza i Radomia ku przeprawie na Pilicy.

Pierwszą pisemną wzmiankę o Potworowie można znaleźć u polskiego kronikarza, historyka, Jana Długosza w dziele „Liber Beneficiorum” (1470-1480). Na stronie 390-tej opisując on dziesięciny dla Kościoła Panny Maryi w Sandomierzu pisze:

„Potworow villa propraim parachialem eaclesiam habens in se, cujus haeredes Paulus Pothworowsky ect”

Zapis ten świadczy o przynależności kościoła do archidiecezji Gnieźnieńskiej oraz o tym, że dziedzicem Potworowa był Paweł Potworowski herbu Dębno.

W XV wieku wieś ta miała 20 łanów kmiecych dających dziesięciny kościołowi Sandomierskiemu wartości około 15 do 16 grzywien. Było też 6 karczm, dwóch gospodarzy folwark należący do Pawła Potworowskiego.

Innym starszym pismem dokumentującym wieś w gminie Potworów – Grabowa jest „Kodeks Katedry Krakowskiej”. Początkowa wieś ta należała do Jana z Rzuchowa, który w 1428 roku sprzedał tą wieś Andrzejowi Duninowi-Szpotowi za 50 grzywien. Od tej pory z wsią związany był ród Duninów. Po kolejnym podziale rodzinnych włości, w 1473 roku Grabowa stała się własnością Mszczuja i Krystyny. Od 1484 roku jedynym właścicielem wsi był już Mszczuj Dunin-Szpot. Kolejna wzmianka o Grabowej pochodzi z „Liber Beneficiorum” z lat 1470-1480r. o którym mowa była wcześniej.

Wracając do Potworowa, właścicielami w XVI wieku byli Wolscy. W początkach XVI wieku z Potworowem związany był arcybiskup Gnieźnieński Jan Gruszczewski – krewny właścicieli majątku. W 1620 roku posiadłość przeszła w ręce Podkańskich. Istniał w tym czasie duży drewniany dwór wraz z parkiem. Tradycja ustna mówi, że stary dwór stał w miejscu gdzie znajdowały się magazyny byłej Gminnej Spółdzielni nad stawem.

Następnym istotnym wydarzeniem na tych ziemi było spłonienie kościoła, które miało miejsce 26 lutego 1834 roku. Pierwotnie kościół ten powstał w 1470 roku. Po spaleniu się kościoła, przez 30 lat nabożeństwa odbywały się w szopie, mimo iż od lat 1770 budowany był nowy, murowany kościół. Nowy kościół, którego budowy podjął się z własnych środków Stanisław Podkański – opat cystersów z Sulejowa, brat dziedzica Potworowa został nieskończony. Śmierć fundatora nie pozwoliła zakończyć budowy, a zgromadzony na ten cel fundusze zaginęły w czasie burzliwych wydarzeń, które nawiedziły w tamtym czasie nasz kraj. Dopiero po latach ks. Wincenty Ogórkiewicz, proboszcz ówczesnej parafii podjął się dalszej budowy świątyni. Niestety mury przez lata zostały tak bardzo zniszczone, iż część ich trzeba było wyburzyć. Kościół poświęcił ks. Jakub Stępniewski w roku 1861, a konsekrował biskup diecezji sandomierskiej ks. Biskup Antoni Ksawery Bodkiewicz dnia 23.08.1885 roku.

Początki samorządów wiejskich sięgają wczesnych czasów średniowiecza. Wtedy do Polski przeniesiony został schemat „prawa niemieckiego”, który był ustanawiany na Polskiej wsi. We wsi na prawie niemieckim chłopcy mieli ściśle określone prawa i obowiązki. Dzierżawili ziemię, opłacając czynsz, ale mieli również prawo odejścia ze wsi po spełnieniu pewnych obowiązków. Podstawą organizacji osiedleńczej według „prawa niemieckiego” była umowa zawarta między panem gruntu, a osadnikami. Chłopi otrzymywali jednakową ilość ziem i dzierżawili własność pana płacąc czynsz oraz daniny w naturze. Pańszczyzny prawie w ogóle nie stosowano, a już jeśli to na tylko parę dni w roku. Sołtys wsi, sprawował również przewodnictwo w władzy sądowniczej, która nazywana była „ławą wiejską”. W tamtych czasach po raz pierwszy używane były takie nazwy własne jak „wójt”, „sołtys” czy „ławnicy”. Dzięki takiemu prawu osadniczemu chłopcy

chętniej osiedlali się w takich wsiach. Było to ważne, ponieważ w średniowieczu te obszary dopiero zasiedlano karczując wiekowe puszcze. Jednym z głównych powodów upadłości I Rzeczypospolitej w 1795 r. wymienia się właśnie przestarzałą strukturę administracyjną państwa. Nasi „sąsiedzi”, którzy posiadali dużo nowocześniejsze rozwiązania ustrojowe w końcu zaczęły dzielić niezdolne do obrony państwo polskie.

Niedługo potem bo już w 1809 po odbiciu z rąk austriackich tych ziem przez połączone wojska Księstwa Warszawskiego i Napoleona zaczęto unowocześniać administrację w Polsce, której nigdy jeszcze nie było. Francuzi przeszczepili na nasz grunt swoje rozwiązania ustrojowe. Wprowadzono Konstytucję Księstwa Warszawskiego (lipiec 1807 rok), zniesiono formalnie poddaństwo chłopów nadając im wolność osobistą, lecz to nie było jeszcze uwłaszczenie. Wprowadzono również Kodeks Napoleona, który zawierał zbiór prawa cywilnego. Kraj został podzielony na departamenty a te na powiaty. Na ziemiach polskich to była prawdziwa rewolucja.

Na mocy dekretu Księcia Warszawskiego z dnia 23 lutego 1809 roku utworzono gminy wiejskie i miejskie. Minimalny obszar gminy wynosił 10 domów, a funkcje wójta posiadał dziedzic majątku, który mógł pełnić swoją funkcję na więcej niż jednym terytorium. W każdej gromadzie wiejskiej, wójt wyznaczał swoich zastępców – sołtysów. Co ważne wójt swoją funkcję pełnił bezpłatnie. Organem doradczym i nadzorującym wójta była Rada Gminna. Właśnie w tych czasach po raz pierwszy użyto nazwy Potworów.

W 1815 roku wraz z upadkiem Księstwa Warszawskiego, powstało Królestwo Polskie pod berłem cara Rosji. Rosjanie panujący na tych ziemiach zostawili system administracyjny dawnego państwa (zmieniono tylko departamenty na województwa), utrzymano dawny Kodeks Napoleona oraz pozostawiono gminy wiejskie z pewnymi modyfikacjami.

Ważną reformę w odniesieniu do gmin przeprowadzono w 1859 roku. Od tej chwili gmina musiała składać się z przynajmniej 50 domów pod zarządem

jednego wójta, mniejsze gminy łączono w jedność. Od 1859 roku sołtysów wybierali już sami mieszkańcy wsi.

Kolejnym wydarzeniem w dziejach Potworowa było Powstanie Styczniowe. Władze carskie bojąc się przyłączenia chłopów do powstańców, przystąpiły do uwłaszczenia ziem dworskich. Na mocy tej decyzji chłopci dostali ziemie na własność, ale przedtem musieli je spłacić. Drugą ważną reformą w tamtych czasach dotyczącą gmin było oddzielenie od władzy właścicieli ziemskich i w ten sposób gmina posiadała charakter samorządowy.

W 1864 roku powstała gmina Potworów w kształcie zbliżonym do współczesnego. W skład tej gminy weszły miejscowości: Adamów, Błazejów, Dębiny, Długie, Dłuska Wola, Grabica, Grabowa, Grabowska Wola, Grotki, Jabłonna, Żydy, Kacperków, Kiedrzyń, Kostrzyń, Kozieniec, Kozłów Kostrzyński, Laskowa Wola, Łukaszów, Mokrzec, Mokrzecka Wola, Ocieście, Pabianki Kostrzyńskie, Potworów, Potworowska Wola, Łojków, Rdzów, Rogozińska Wola, Ulów A i B, Waliska, Wir, Wojciechów, Wirówek, Wymysłów, Zachatka, Zielinki i Żydy. Gmina Potworów należała do powiatu radomskiego.

Gmina miała obszar 19 696 morgów ziemi, w tym 13 944 ziemi dworskiej. W całej gminie notowano 390 domów. Według danych z 1870 roku teren gminy zamieszkiwało 3 021 osób.

Do czasów wybuchu I wojny światowej nie zanotowano w gminie żadnych znaczących wydarzeń, które mogłyby wpłynąć na rozwój wsi.

W maju 1915 roku na te ziemie wkroczyły wojska austro-węgierskie wypierając Rosjan. Były to czasy szczególnie ciężkie dla mieszkańców. Kontrolowano ludność na wszelkie sposoby, spisywano skrzętnie informacje na temat stanu gospodarczego, a żeby opuścić miejscowość i udać się do miasta trzeba było uzyskać specjalną przepustkę. Rolnicy byli zmuszeni do oddawania określonych ilości zboża i żywca na potrzeby wojskowe aby wyżywić kilka tysięcy wojskowych stacjonujących na terenie powiatu. Mimo tych tragicznych wspomnień, okupacja miała swoje dobre następstwa, ponieważ władze austriackie pozwoliły na istnienie polskich szkół oraz organizacji społecznych. Na temat działań wojennych na tych terenach jest

bardzo mało danych. Jedynym źródłem jest Kronika Gminna, według której od 1916 roku urząd wójta sprawował Władysław Kopycki.

W listopadzie 1918 po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, odrodzone Państwo stworzono z czterech różnych jednostek państwowych (zabór rosyjski, austriacki, pruski i Królestwo Polskie), o różnych tradycjach, językach urzędowych i różnych ustrojach samorządu. Początkowo władze w Warszawie utrzymywały w mocy odrębne od dawnych zaborów ustroje samorządu lokalnego, jednakże później nastąpiły zmiany. Na mocy nowych postanowień, wprowadzonych w życie dekretem naczelnika państwa z 27 listopada 1918 roku, wójtowie oraz sołtysi zostali jednocześnie funkcjonariuszami państwowymi i przedstawicielami władzy samorządowej. Nowym organem była Rada Gminy wybierana przez Zgromadzenie Gminne raz na okres 3 lat. Rada przynajmniej raz w miesiącu zbierała się, na czymś co można by było nazwać sesją Rady Gminy. Nad działalnością gmin czuwał Wydział Powiatowy w Starostwie Powiatowym, który zatwierdzał m.in. wybór wójta czy sołtysa.

Według danych z Kroniki Gminy Potworów od 1916 roku wójtem gminy był Władysław Kopycki, i to on rządził gminą w chwili odzyskania niepodległości. Na początku 1919 roku należało wybrać Radę Gminy Potworów oraz nowego wójta. Zebranie Gminne, które odbyło się w 1919 roku ponownie na wójta wybrało Władysława Kopyckiego, co świadczyło o dużym zaufaniu do tej osoby. Warto również wspomnieć o fakcie, iż radni nie pobierali żadnych pieniędzy z tytułu swojej pracy.

6 września 1925 roku miała miejsce sytuacja bezprecedensowa jak na tamte czasy. Starosta powiatu zawiesił wójta Władysława Kopyckiego w pełnieniu funkcji wójta gmina. Niestety powody ów decyzji nie są znane. Aż do 15 czerwca 1927 gmina Potworów nie posiadała swojego wójta, a gminą zarządzili przez ten czas osoby o statusie podwójta.

15 czerwca 1927 roku Zebranie Gminne wybrało na nowego wójta Józefa Wolskiego, a na jego zastępcę Jana Kozłowskiego. Kolejna zmiana

stanowisk nastąpiła 7 września 1931 roku. Zebranie Gminne wybrało wtedy Stanisława Gaca na wójta.

W 1933 roku dokonano wielu zmian w funkcjonowaniu samorządowym gmin wiejskich w Polsce. Według nowej ustawy gminnej zniesiono Zebranie Gminne a uprawnienia przekazano Radzie Gminnej.

Następnym istotnym wydarzeniem w historii gminy jak i całego Państwa był wybuch II Wojny Światowej. W niedługim czasie na tereny gminy wkroczyły wojska niemieckie. Okupant w dniu 28 listopada 1939 roku wydał dokument „o zarządzie gmin polskich”. Odtąd gminy stały się narzędziem władz okupacyjnych. Wójtowie i sołtysi byli osobiście odpowiedzialni za dokładne wykonywanie poleceń władz okupacyjnych. Oczywiście niektórzy spośród polskich wójtów starali się złagodzić losy swoich rodaków, lecz zdarzały się również działania kolaboracyjne. W tym okresie całkowicie bądź częściowo wysiedlone zostały gromady Dębiny, Jamki, Wir i Rdzów a zajęte grunty zostały zajęte pod plac ćwiczeń powietrznych.

Po wyzwoleniu gminy Potworów w styczniu 1945 przez Armię Czerwoną, przystąpiono do odbudowy zniszczonej wojną i okupacją gminy. W pierwszych latach po wojnie opierano władzę ustrojową na przedwojennych rozwiązaniach, lecz szybko zaczęto wprowadzać zmiany. Wprowadzono reorganizację władz lokalnych oraz zainicjowano stworzenie Gminnych Rad Narodowych, gdzie oczywiście zasiadali tam radni komuniści. Mimo, iż skład Gminnej Rady Narodowej cieszył się dużym autorytetem wśród ludności, rada ta działała tylko do czerwca 1947 roku. Powodem zmian personalnych wśród radnych, było „niedostateczne dostosowanie się do nowych czasów”. Na jawnym głosowaniu większość członków zagłosowało za reorganizacją dotychczasowego samorządu.

W najczarniejszych latach stalinizmu(1950-1954 r.) władze gminne zmieniały się bardzo często. Nie wszyscy wytrzymywali naciski z góry oraz wszechobecną ideologię komunistyczną. Radni byli co jakiś czas zmieniani, ponieważ wystarczyła tylko wola sekretarza Gminnego Komitetu PZPR aby radny z dnia na dzień stracił swoją funkcję.

Dnia 25 września 1954 weszła w życie ustawa o reformie podziału administracyjnego. W miejsce dotychczasowych gmin powstały gromady położone na terenie jednej lub kilku sąsiadujących ze sobą gmin. Na czele tych nowo powstałych tworów samorządowych stała Gromadzka Rada Narodowa. Na początku istnienia, rady te miały bardzo wąskie kompetencje, które z czasem sukcesywnie rozszerzano. Do ważniejszych wydarzeń należy zaliczyć elektryfikację gromady, które miało miejsce w 1958 r, a także wybudowanie szkół w Grabowej i Mokrzcu, które miało miejsce na przełomie lat 1961-1965 r.

W dniu 29 listopada 1972 roku sejm uchwalił ustawę „ O utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych”. Powołanie gmin wiejskich weszło w życie z dniem 1 stycznia 1973 roku. Z tym dniem przestały istnieć miejscowe Gromadzkie Rady Narodowe. Ustawa o radach narodowych była zmieniona w 1983 roku i nowelizowana w 1984 i 1988 r. W skład gminy w Potworowie weszły miejscowości: Beżnik, Dąbrowa Goszczewicka, Dębiny, Długie, Dłuska Wola, Grabowa, Grabowska Wola, Kacperków, Kozieniec, Łojków, Marysin, Mokrzec, Potworów, Rdzuchów, Rdzuchów Kolonia, Rdzów, Sady i Wir. Do najważniejszych inwestycji gminnych w tamtych latach można zaliczyć budowę punktu skupu warzyw i owoców, prace melioracyjne w Dębinach Rdzuchowie oraz przy PGR. Zaczęto budowę zlewni mleka w Potworowie, budynek socjalny przy kółku rolniczym w Potworowie oraz budowa strażnicy strażackiej w Grabowej.

Według danych z 1980 roku gmina liczyła 4860 mieszkańców w tym 4124 osoby żyły z rolnictwa, czynnych zawodowo było 2250. Poza rolnictwem pracowało 246 osób. Powierzchnia gminy wynosiła 96km² a powierzchnia użytków rolnych wynosiła 7923 ha. Na terenie gminy notowano 1240 gospodarstw rolnych i jeden PGR. Na terenie gminy funkcjonowały 2 szkoły podstawowe oraz 5 punktów filialnych. W szkole w Potworowie znajdowała się świetlica dla 120 uczniów. Sprawnie działał Gminny Ośrodek Kultury, 2 biblioteki oraz 15 punktów bibliotecznych, a od 1979 roku w Potworowie rozpoczął działalność Bank Spółdzielczy.

Do sukcesów przełomu lat 1978-1984 można zaliczyć budowę sklepu w Dębinach, budowę drogi Beżnik-Gliniec, budowę drogi Beżnik-Jamki, wyremontowanie zbiornika wodnego w Kozieńcu, wyremontowanie odcinka drogi w Wirze.

Ustawą sejmową z 1983 roku wprowadzono na wsiach samorząd wiejski. Ustanowiono rady sołeckie oraz zwiększono uprawnienia zebrań wiejskich, co spowodowało zwiększenie się roli sołtysa.

Obecnie władzę administracyjną pełni wójt Marek Klimek, a sekretarzem gminy jest Tomasz Górka.

W dzisiejszych czasach gmina Potworów znana jest w szczególności z hodowli papryki i właśnie w tą stronę rozwija się gospodarka rolna. Zagłębie papryczne uznawane jest za największe w Europie. Papryka ma tak duże znaczenie dla osób tam zamieszkujących, że od pewnego czasu rokrocznie obchodzony jest dzień papryki w Potworowie.

Zabytki nieruchome w Potworowie

Zdecydowaną większość zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie Gminy stanowią drewniane chaty z okresu powojennego, szczególnie licznie występujące w Potworowie, Dłuskiej Woli, Długich. Można odnaleźć również parę zabudowań murowanych, które w dobrym stanie przetrwały do dziś. Na tle tych zabudowań wyróżniają się obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Pierwszym z nich, a zarazem jednym z najważniejszych dla mieszkańców Gminy jest z pewnością kościół parafialny p.w. św. Doroty. Jest to świątynia orientowana, klasycyzująca wzniesiona z kamienia i cegły, jednonawowa. Obecny kościół zaczęto budować w 1770 r. z fundacji opata sulejowskiego Stanisława Potkańskiego, a budowę dokończono przed 1861 r. staraniem księdza Ogórkiewicza. Następnie obiekt ten został przebudowany w latach 1956-1957 r.

Drugim ważnym obiektem był, ponieważ został całkowicie zmodernizowany, dworek w zespole dworskim, w którym obecnie znajdują się sala

bankietowa. Jest to teraz całkowicie teren prywatny, na którym nie zachowały się żadne nieruchomości.

Zabytkiem wpisanym do rejestru zabytków jest murowana karczma z I poł. XIX, która została zmodernizowana oraz służy współcześnie jako pub.

Ostatnim zabytkiem jest drewniana kaplica przydworska z Kolonii Rdzuchów. Kaplica ta została ufundowana w 1786 r. przez Franciszka Odrowąż-Kietlińskiego, łowczego radomskiego i komornika granicznego, właściciela Rdzuchowa. Niestety kapliczka jest bardzo zniszczona i dlatego została zdemontowana oraz przewieziona do Muzeum Wsi Radomskiej gdzie czeka na odnowę i konserwację.

Zabytki archeologiczne

Wśród trzydziestu dziewięciu stanowisk archeologicznych, większość to ślady osadnicze, z czego najstarsze (AZP 72-64/1), z okresu paleolitu, znajdują się w Potworowie. Pozostałe stanowiska obejmują okresu począwszy od mezolitu, neolitu, poprzez epokę brązu, okres wczesnośredniowieczny a na okresie nowożytnym skończywszy.

Dziedzictwo niematerialne

Na terenie gminy Potworów udało odnaleźć się tylko jedno miejsce pamięci. Jest to płyta nagrobna dla uczczenia pamięci osób zmarłych na cholere ufundowana przez Walentego Sobczaka. Płyta ta znajduje się w lesie, niedaleko Dłuskiej Woli, na południe od wsi Długie. W każdej wsi można również zlokalizować przydrożne murowane, bądź drewniane kapliczki.

1.9 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki nieruchome w wojewódzkim rejestrze zabytków

Na terenie gminy Potworów istnieją trzy obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków. W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowe ich zestawienie.

	Miejscowość	Adres	Rodzaj obiektu	Datowanie	Nr wpisu do rejestru	Data wpisu do rejestru
1.	Potworów		Kościół parafialny p.w. św. Doroty	1861-1880 r.	281/A	1.03.1985r.
2.	Potworów	ul. Lipowa 5	Park dworski	XVIII w.	302/A	19.08.1985r.
3.	Potworów	ul. Radomska 1	Karczma	I poł. XIXw.	393/A	12.09.1988r.

Tabela 1 . Gmina Potworów – wojewódzki rejestr zabytków

Pozostałe zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków

W ewidencji prowadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora zabytków znajdują się sto trzydzieści siedem obiektów. Wymagają one dokładnej weryfikacji, jako że istotna ich część zaliczana jest do zabytkowej architektury drewnianej, wyjątkowo podatnej na zaniedbanie, tj. szachulce, domy drewniane, stodoły czy drewniane krzyże.

W gminie Potworów, można by odszukać więcej zabytków architektury, budownictwa i przyrody. Niestety niektóre z nich są mocno zdewastowane, totalnie zniszczone bądź przebudowane co utrudnia ich odnalezienie, a także pozbawia ich walorów zabytkowych.

Innym problemem, utrudniającym weryfikację wykazu obiektów zabytkowych na terenie gminy Potworów, są zmiany w podziale administracyjnym wsi, a także ich numeracja wewnętrzna, która na przestrzeni trzydziestu lat zmieniała się trzykrotnie. Powoduje to częstokroć niemożność ustalenia co stało się z budynkiem, którego pozostałości nie udało się zlokalizować w terenie.

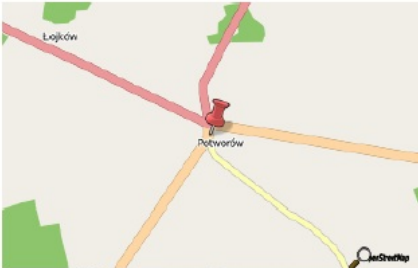

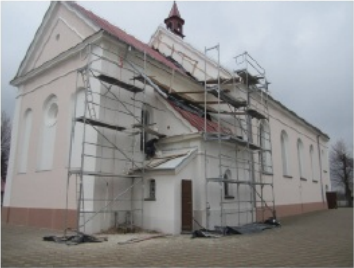
1.10 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Potworów

Gmina Potworów przed 2012 r. nie prowadziła Gminnej Ewidencji Zabytków. Jednak nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę gminnej ewidencji zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Po wejściu w życie nowelizacji Gmina Potworów przystąpiła do prac związanych z powołaniem do życia Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568) oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661), jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

GEZ	KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO		3. Miejscowość
1. Nazwa	Kościół paraf. p.w. św. Doroty	2. Czas powstania	Potworów
		II poł. XVIII – XIX w.	
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym			4. Adres
 			Szkoła 1
 			5. Przynależność administracyjna
			Województwo
			mazowieckie
			Powiat
			Przysuski
			Gmina
			Potworów
			6. Forma ochrony
			Objekt wpisany do Rejestru Zabytków, nr rej.: 281/A z 1.03.1985 r. Obiekt włączony do wojewódzkiej ewidencji zabytków.
			7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
			jchyla, 2012-12-10

Rysunek 1. Wzór karty Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Potworów

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Potworów została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków dokonano weryfikacji zasobu znajdującego się w wykazie Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod kątem stanu faktycznego.

Zabytki nieruchome

Po uporządkowaniu i skatalogowaniu gminnego zasobu zabytków nieruchomych, w Gminnej Ewidencji Zabytków umieszczono obiekty, które prezentuje Tabela 3 .

	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie
1.	Dąbrowa Goszczewicka	Dąbrowa Goszczewicka	Kapliczka	1815 r.
2.	Długie	Długie	Cmentarz choleryczny	1867 r.
3.	Długie	Długie	Krzyż	1897 r.
4.	Długie	Długie 15	Dom	I ćw. XX w., 1930 r.
6.	Długie	Długie 23	Stodoła	I ćw. XX w.
7.	Długie	Długie 23	Dom drew.	I ćw. XX w.
8.	Dłuska Wola	Dłuska Wola	Krzyż mur.	I ćw. XX w.
9.	Kozieniec	Kozieniec	Krzyż	1903 r.
10.	Mokrzec	Mokrzec 32	Dom	pocz. XX w.
11.	Potworów	Lipowa	Park dworski	XVIII w.
12.	Potworów	Lipowa 5	Dwór	K. XVIII w., pocz. XIX w.
13.	Potworów	Łódzka 2	Poczta	Pocz. XX w.
14.	Potworów	Radomska 13	Dom	II ćw. XX w.
15.	Potworów	Starowiejska 2	Dom	II ćw. XX w., 1940 r.
16.	Potworów	Starowiejska 20	Dom	I ćw. XX w.
17.	Potworów	Starowiejska 19	Dom	I ćw. XX w., 1942 r.
18.	Potworów	Potworów 141	Dom drew.	I ćw. XX w., 1930 r.
19.	Potworów	Przysuska 6	Organistówka	1928 r.
20.	Potworów	Potworów, nr działki 957/60	Zespół dworski – kuźnia	I poł. XIX w.
21.	Potworów	Potworów, nr działki 957/60	Zespół dworski – spichlerz	XIX w.
22.	Potworów	Potworów, nr działki 957/60	Zespół dworski – chlewnie	XIX w.
23.	Potworów	Potworów, nr działki 957/60	Zespół dworski – obory i stajnie	I poł. XIX w.
24.	Potworów	Potworów, nr działki 957/7	Zespół dworski – figura św. Jana wykuta w murze	XIX w.
25.	Potworów	Przysuska 8	Dawny dom kierownika szkoły	Ok. 1928 r.
26.	Potworów	Przysuska 10	Budynek szkoły ob. przedszkola	1928 r.
27.	Potworów	Radomska	Cmentarz rzymsko – katolicki	B.d
28.	Potworów	Radomska 1	Karczma	I poł. XIX w.

29.	Potworów	Łódzka 8	Dom mur.	IV ćw. XIX w.
30.	Potworów	Łódzka 14	Dom drew.	I ćw. XX w.
31.	Potworów	Rynek	Krzyż mur.	1887 r.
32.	Potworów	Starowiejska 51	Zespół dworski – czworak (2)	I poł. XIX w.
33.	Potworów	Szkolna 1	Bud. plebanii	IV ćw. XIX w.
34.	Potworów	Szkolna 1	Kapliczka Matki Boskiej w murze ogrodzenia kościelnego	k. XIX w.
35.	Potworów	Szkolna 1	Kapliczka w murze ogrodz. Kościelnego	k. XIX w.
36.	Potworów	Szkolna 1	Kościół paraf. p.w. św. Doroty	II poł. XVIII – XIX w.
37.	Rdzuchów	Rdzuchów	Krzyż	1905 r.
38.	Rdzuchów	Rdzuchów 5	Dom	I ćw. XX w.
39.	Rdzuchów	Rdzuchów 6	Dom	I ćw. XX w.
40.	Rdzuchów	Rdzuchów 52	Dom	I ćw. XX w.
41.	Rdzuchów-Kolonia	Rdzuchów-Kolonia	D. spichlerz podworski	I poł. XIX w.
42.	Rdzuchów-Kolonia	Rdzuchów-Kolonia	Park	Brak danych
43.	Rdzuchów-Kolonia	Rdzuchów-Kolonia	D. dwór (ob. mieszkania PGR)	k. XVIII w.,
44.	Sady	Sady 17	Dom	I ćw. XX w.
45.	Sady	Sady 21	Dom	I ćw. XX w.
46.	Wir	Wir	Krzyż	1915 r.
47.	Wir	Wir	Figura św. Jana Nepomucena	XVIII w.
48.	Wir	Wir 18	Dom	I ćw. XX w.

Tabela 3. Gmina Potworów – gminna ewidencja zabytków.

6 OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Analizując stan krajobrazu kulturowego Gminy Potworów rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

Silne strony

- Zachowany w dobrym stanie budynek kościoła p.w. św. Doroty;
- Bardzo szczegółowo poznana oraz opisana historia samorządu gminnego;
- Liczne zabytkowe kapliczki przydrożne, pielęgnowane przez społeczność lokalną;
- Społeczność lokalna zorientowana w losach obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie ich miejscowości.

Słabe strony

- Brak izby pamięci, jednostki muzealno-wystawienniczej;
- Pogarszający się stan techniczny dużej części obiektów zabytkowych, szczególnie drewnianych;
- Brak aktualnego Planu Rozwoju Lokalnego gminy;
- Brak obowiązujących kompletnego i aktualnego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego;

Szanse

- Możliwość aktywizacji społeczności lokalnej celem uporządkowania i stworzenia bogatej dokumentacji na temat nowożytnej historii gminy oraz jej zasobu, zarówno nieruchomego jak i ruchomego;
- Możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, szczególnie w nowym okresie programowania;
- Uregulowanie kwestii planowania przestrzennego na terenie gminy;

Zagrożenia

- Niszcząca zabytkowa architektura drewniana z początków XX w.;
- Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami.
- Trudności inwestycyjne związane z brakiem miejscowych planów zagospodarowania.

7 ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

1.11 Priorytety

W toku analizy określono trzy priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Są to:

- **Priorytet I**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

- **Priorytet II**

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

- **Priorytet III**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

1.12 Kierunki działań i zadania

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów) • Ochrona obiektów niszczącej architektury drewnianej, typowej dla wsi mazowieckiej	Gmina Potworów, Jednostki Gminne,	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> • Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną	Gmina Potworów	Budżet gminy

	określonych w Planie Zagospodarowania Gminy Potworów (Uchwała Nr VIII/40/03 Rady Gminy Potworów z dnia 31 lipca 2003 r.)		
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> Wyeksponowanie turystyczne zabytków położonych na terenie gminy poprzez publikację informacji na temat ich położenia, historii i walorów zabytkowych Ekspozycja kapliczek i figur przydrożnych, stanowiących dobro społeczności lokalnej 	Gmina Potworów, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Priorytet III: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
------------------	---------	-----------	---------------------

<p>Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bieżące prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych) ze szczególnym naciskiem na obiekty architektury drewnianej z racji ich nietrwałego charakteru 	<p>Gmina Potworów, Jednostki Gminne.</p>	<p>Budżet gminy</p>
<p>Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie na stronie www.potworow.pl • Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego opartego o stronę internetową 	<p>Gmina Potworów, Jednostki Gminne.</p>	<p>Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego</p>
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Organizowanie imprez plenerowych promujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym gminy (wystawy, 	<p>Gmina Potworów, Jednostki Gminne.</p>	<p>Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego</p>

	<p>konkursy), jego charakterystycznych elementach oraz specyfice regionu w jakim znajduje się Gmina Potworów</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zbudowanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami Gminy Potworów i ich historią w oparciu o zasoby społeczności lokalnej: wiedzę, zdjęcia i inne materiały, których można użyć w tym kontekście • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, monografii) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy i kluczowych obiektów zabytkowych wchodzących w jego skład, tj. zespołu dworskiego, kościoła		<p>Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.</p>
--	--	--	--

	parafialnego p.w. św. Doroty, parku dworskiego, karczmy znajdujących się w Potworowie oraz całym budownictwie mieszkaniowym na terenie Gminy		
--	---	--	--

8 INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY POTWORÓW

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na

finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa mazowieckiego;
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9 ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Potworów, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania,

wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

10 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- Z budżetu gminy Potworów - finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy, lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, jak również w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy.
- Z dotacji unijnych w ramach:
  - Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2007- 2013;
  - Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko;
  - Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.